

Byl otec kancléře Prokopa z Rabštejna a humanisty Jana z Rabštejna žateckým konšelem? Příspěvek k bádání o usazování šlechty v českých městech v pozdním středověku

David Kozler

WAS THE FATHER OF CHANCELLOR PROKOP OF RABŠTEJN AND THE HUMANIST JAN OF RABŠTEJN A COUNCILLOR IN ŽATEC? A PAPER ON RESEARCH ON THE SETTLEMENT OF THE NOBILITY IN BOHEMIAN TOWNS IN THE LATE MIDDLE AGES

Jan of Rabštejn († approx. 1450), the father of Chancellor Prokop († probably 1470), the humanist Jan (1437–1473) and three other Rabštejn brothers, is identified in the literature with Ješek Rabštejn, who was a member of the town council in Žatec multiple times between 1402 and 1414. The aim of this paper is to provide a critical examination of this repeatedly stated yet never confirmed hypothesis. The author places the examined matter in the broader context of research on the settlement of the nobility in Bohemian towns in the late Middle Ages, observes the genesis of the current interpretation and, based on an analysis of relevant sources, reaches the conclusion that the nobleman Jan of Rabštejn and the Žatec burgher Ješek Rabštejn were very probably two different people.

KEYWORDS:

Jan of Rabštejn († approx. 1450); Ješek Rabštejn; Žatec; nobility; late Middle Ages

Když se řekne „šlechta a města v pozdním středověku“, představíme si zpravidla konfrontační vztah vyznačující se hospodářskou i mocenskou rivalitou a oboustranným násilím. Taková řevnivost mezi šlechtou a městy je charakteristická pro jagellonské období českých dějin a formálně byla ukončena uzavřením kompromisní Svatováclavské smlouvy v roce 1517. Rozšíříme-li však své zorné pole na celý pozdní středověk, zjistíme, že daná problematika je daleko mnohovrstevnatější, než se na první pohled zdá. Jak dlouhodobě upozorňuje Robert Šimůnek, vztah mezi šlechtou a městy nelze charakterizovat jako prvoplánovou konfrontaci. Daleko spíše se jednalo o vzájemné ovlivňování, k němuž docházelo v několika rovinách. Můžeme je pojmenovat jako rovinu majetkoprávní, hospodářskou a sociální, přičemž je stále třeba mít na paměti, že jde pouze o pomocné, pracovní kategorie zastřešující širokou škálu kontaktů a vazeb.¹

1 Robert ŠIMŮNEK, *Šlechta a města v pozdním středověku: Kontakty, konfrontace a geografický horizont (Na příkladu Strakonice a Volyně)*, *Historická geografie* 33, 2005, s. 197–247, zde s. 197–201; TÝŽ, *Směry moderního bádání o české středověké šlechtě*, in: Jana Kohnová (ed.), *Lidé a národy. Vztahy a soužití. XVIII. a XIX. letní škola historie — sborník přednášek*, Praha 2007, s. 18–31, zde s. 20–21; TÝŽ, *Šlechta a města pozdního středověku: konfrontace či koexistence?*, in: Ján Lukačka — Martin Štefánik a kol., *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*, Bratislava 2010, s. 225–237; TÝŽ, *Šlechta a město v pozdním středověku*

V rovině majetkoprávní i sociální je důležitý fenomén šlechtické domovní držby ve městech. Těžko bychom v pozdně středověkých Čechách hledali město či městečko, ve kterém by šlechtici nebyli zakoupeni. Vysokou koncentrací šlechtických nemovitostí zaznamenáváme především v Praze. Ta je (spolu s moravským Brnem) jedním z velmi mála měst, pro něž máme v současné době k dispozici detailní evidenci domů držných šlechtici. Ostatní města zůstávají poněkud stranou soustavné pozornosti, určité údaje jsou dostupné alespoň pro Kolín, Louny, Strakonice, Volyni či Rokycany. Obecně lze konstatovat, že vlastnictví domu ve městě v dosahu jádra šlechticovy majetkové držby bylo v pozdním středověku běžným jevem, a dokonce patřilo k výrazům šlechtické reprezentace.² Řada šlechticů (a ještě více šlechtických vdov) pokládala městské prostředí s jeho tehdejšími vymoženostmi (například přítomností lékaře) za nejvhodnější místo pro podzim života, a na stáří proto přesídlovala do měst. Méně časté byly případy, kdy se ve městě zakoupil mladší šlechtic, identifikoval se se svými spoluměšťany (*conciues*) a stal se zde členem městské rady, či dokonce purkmistrem. Jako ojedinělé pak lze označit šlechticko-měšťanské sňatky, někdy nazývané *konnubium*.³

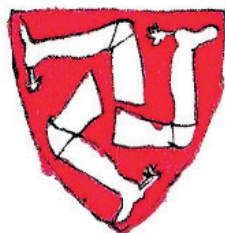
Právě uvedené jevy spojuje dosavadní literatura mimo jiné i s Janem z Rabštejna († kolem 1450), otcem známého stejnojmenného humanisty (1437–1473), autora proslulého *Dialogu*, či významného kancléře a diplomata Prokopa z Rabštejna († asi 1470). Na tomto místě je třeba zařadit drobný genealogický exkurs. V pozdně středověkých Čechách žily hned tři šlechtické rody, jež se psaly podle západočeského Rabštejna nad Střelou, ale nebyly navzájem spřízněny a užívaly i odlišná erbovní znamení. Šlo o tzv. starší Rabštejny, Pluhy z Rabštejna a mladší Rabštejny. Starší Rabštejnové měli ve znaku tři stříbrné zbrojné nohy [obr. 1], zatímco Pluhové z Rabštejna stříbrný pluh [obr. 2], v obou případech v červeném poli. Mladší Rabštejnové měli jako svůj původní znak svisle polcený, patrně zlato-stříbrný štít [obr. 3]. Po polepšení císařem Fridrichem III. Habsburským v roce 1452 býval štít jejich erbu rozdělený na čtyři pole, přičemž v prvním a čtvrtém poli, která byla červená, se nacházel lev (z horní poloviny zlatý, z dolní poloviny stříbrný), kdežto pole druhé a třetí vyplňoval starý, zlato-stříbrný erb [obr. 4]. Klenotem přitom bylo červené křídlo vyrůstající ze zlaté koruny. Nejstarším bezpečně doloženým zástupcem mladších Rabštejnů je Jindřich z Rabštejna, jenž měl dva syny — Petra a Jana [srov. genealogické schéma na obr. 5]. Tento Jan, kterému bude věnována hlavní část mého příspěvku, pak zplodil celkem pět mužských potomků, z nichž nejvýznamnější byli již zmínění Prokop a humanista Jan.⁴

a raném novověku. *Rokycany 1400–1600, Minulostí Západočeského kraje* 50, 2015, s. 72–149, zde s. 72–79.

2 Blíže a s odkazy na další literaturu TÝŽ, *Šlechta a města pozdního středověku*, s. 228; kromě tam citovaných prací srov. též František ŠTĚDRÝ, *Šlechta v Lounech od r. 1347–1437*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 21, 1913, s. 150–158.

3 R. ŠIMŮNEK, *Šlechta a města pozdního středověku*, s. 233–236.

4 K rozlišení trojích Rabštejnů (včetně historiografického přehledu) podrobně David KOZLER, *Prokop, Jan a ti druzí. Mladší Rabštejnové ve věrech husitského století*, diplomová práce, Ústav českých dějin FF UK, Praha 2017, s. 23–31; o polepšení erbu mladších Rabštejnů tamtéž, s. 165. Ze své diplomové práce, konkrétně z podkapitoly *Jan z Rabštejna († kolem 1450)* na s. 47–55, vycházím i v hlavní části předkládaného příspěvku.

OBR. 1. Erb starších Rabštejnů (kresba A. Sedláčka).

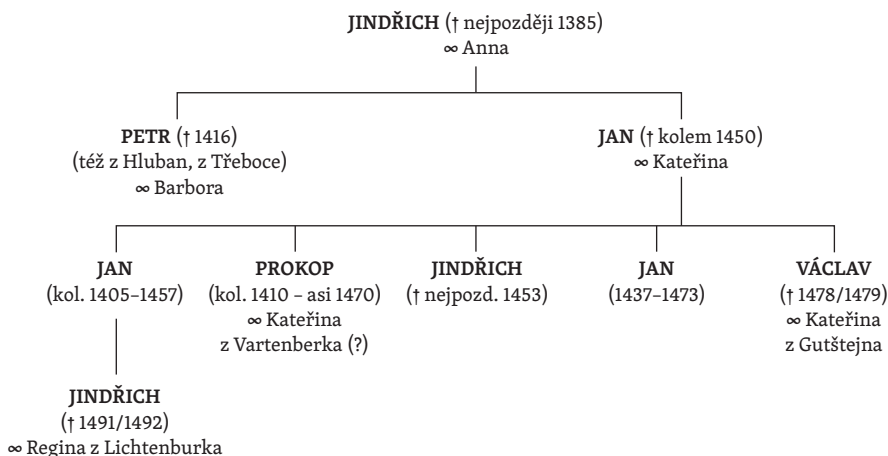
OBR. 2. Původní erb Pluhů z Rabštejna (kresba A. Sedláčka).

OBR. 3. Původní erb mladších Rabštejnů (kresba A. Sedláčka).

OBR. 4. Erb mladších Rabštejnů po polepšení Fridrichem III. v roce 1452 (malba v Rytířském sálu na hradě v Písku).

OBR. 5. Genealogické schéma rodu mladších Rabštejnů.

Nejstarší Jan se poprvé připomíná 8. září 1395, kdy se svou ženou Kateřinou dal lán v Močidlici u Žlutic rabštejnskému kostelu sv. Matouše.⁵ Bohumil Ryba v úvodu ke své druhé edici *Dialogu* uvádí, že tato Kateřina byla měšťanského původu a že s Janem bydlela ve velkém nárožním domě v Žatci, kde se prý její manžel načas usadil a kde byl i obecním starším.⁶ Ohlas tohoto výkladu spolu s upřesněním, že Kateřina byla dcerou žateckého měšťana Mikuláše Mulsteina, nacházíme i v další literatuře.⁷

5 Opis darovacího listu se dochoval v šesté knize erekcční pražské arcidiecéze: Antonín PODLAHA (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI (1397–1405)*, Praha 1927, s. 39–40.

6 Bohumil RYBA (ed.), *Jana z Rabštejna Dialogus* (Památky staré literatury české, Řada A, 1), Praha 1946, s. 5.

7 Srov. František ŠMAHEL, *Humanismus v době poděbradské* (Rozpravy ČSAV, Řada společenských věd 73, seš. 6), Praha 1963, s. 77.

Abychom nastíněné pojetí — v Rybově případě neozdrojované — mohli kriticky posoudit, je nejprve třeba přiblížit si jeho genezi.

V první třetině 20. století se pozornost badatelů obrátila k rabštejnské genealogii v souvislosti se snahou najít autora slavného německého díla *Ackermann aus Böhmen*, vzniklého v Čechách kolem roku 1400. Německý literární vědec Konrad Burdach, který spolu s Aloisem Berntem připravil v rámci ediční řady *Vom Mittelalter zur Reformation* kritické vydání této prozaické dialogické skladby,⁸ soudil, že jejím neznámým autorem s křestním jménem Jan⁹ byl velmi pravděpodobně Jan Pluh z Rabštejna, působící v osmdesátých letech 14. století jako registrátor v královské kanceláři.¹⁰ Zároveň navrhl ztotožnit tohoto Jana s jistým Ješkem Rabštejnem (*Jessco Rabstein*).¹¹ Právě on byl mezi roky 1402 a 1414 mnohokrát členem městské rady (nikoli tedy obecním starším) v Žatci, vlastnil zde zmíněný dům a měl ženu měšťanského původu — dceru někdejšího radního Mikuláše Mulsteina (*Nicolaus Mulstein*), jejíž jméno neznáme.¹²

8 Alois BERNT — Konrad BURDACH (edd.), *Der Ackermann aus Böhmen* (Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung III/1), Berlin 1917.

9 Pro neznámého tvůrce *Oráče z Čech* se zvláště v české literatuře vžil pomocné označení „Jan ze Žatce“. Autoři odborných i popularizačních prací je často používají dodnes, ačkoli už bezpečně víme, že proslulý literární spor mezi *Oráčem* a *Smrtí*, která ho připravila o manželku, napsal Jan z Teplé, jenž v pramenech vystupuje rovněž jako Jan ze Šitboře a v Žatci působil jako veřejný notář a představený městské školy. Problematiku autorství díla *Ackermann aus Böhmen* nově shrnul Václav BOK, *Jan z Teplé: Staré otázky a nové a starší odpovědi k jeho životu a dílu*, in: Michael Popović — Ivan Pfeifer (edd.), *Der Ackermann aus Böhmen. Materialien einer deutsch-tschechischen Konferenz über den Tod und das Sterben — Oráč z Čech. Materiály česko-německé konference o smrti a umírání* (Studien des Hauses Königstein 6), Bad Schussenried 2016², s. 94–103 (na s. 80–93 je otištěna nepatrně odlišná německá verze Bokova příspěvku s připojeným výběrovým soupisem pramenů a literatury k tématu).

10 Konrad BURDACH, *Der Dichter des Ackermann aus Böhmen und seine Zeit* (Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung III/2), Berlin 1926–1932, s. 21. Že se jednalo o badatelovo dlouhodobé přesvědčení, dokládá již zpráva o jeho přednášce pronesené 27. dubna 1905 na zasedání filozoficko-historické třídy Pruské akademie věd — viz *Hr. Burdach sprach über den Prosadialog „Der Ackermann aus Böhmen“ vom Jahre 1399*, Sitzungsberichte der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften 1905, s. 455.

11 K. BURDACH, *Der Dichter des Ackermann aus Böhmen*, s. 21–22.

12 Dozvídáme se to z pramenů, které edičně zpřístupnil Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz bis zum Jahre 1526* (Städte- und Urkundenbücher aus Böhmen 2), Praha — Leipzig — Wien 1892. Mezi žateckými přísedními a konšely (*jurati consules civitatis Zacensis*) se Ješek objevuje v letech 1402 (s. 120–121, č. 271), 1404 (s. 124–126, č. 278), 1406 (s. 134–135, č. 298), 1407 (s. 135–139, č. 302, 304, 305 a 307; s. 141–142, č. 311), 1409 (s. 148–150, č. 324 a 325), 1411 (s. 153–159, č. 338, 340, 344, 345, 347 a 349), 1412 (s. 161–162, č. 356), 1413 (s. 162–163, č. 360 a 361) a 1414 (s. 167–168, č. 371). Zmínka o velkém nárožním domu a o Mikuláši Mulsteinovi jako Rabštejnově tchánovi (*socer*) je na s. 135–136, č. 302. K přísedním a konšelům, jejichž sbory v předhusitských českých městech leckdy splývaly, srov. zvláště Zdeňka HLEDÍKOVÁ — Jan JANÁK — Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2007³, s. 206–208, a František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě* (Česká historie 20), Praha 2009², s. 413–416.

Na Burdachův rozsáhlý ediční počín zareagoval ještě v průběhu jeho vydávání Karl Beer, rakouský historik narozený v Lesné u Tachova. Ve své práci s názvem *Neue Forschungen über den Schöpfer des Dialogs „Der Ackermann aus Böhmen“* podrobně rozebral rabštejnskou genealogii a jako první rozlišil tři rabštejnské rody nejen heraldicky, ale i terminologicky. Z jeho pera pocházejí výše již uvedená označení starší Rabštejnové (Alt-Rabensteiner), Pluhové z Rabštejna (Pflug von Rabenstein) a mladší Rabštejnové (Jung-Rabensteiner). Beer také doložil, že autorem *Oráče z Čech* nebyl Jan Pluh z Rabštejna, nýbrž Jan z Teplé, a přesvědčivě vyvrátil identifikaci Jana Pluha s žateckým Ješkem Rabštejnem.¹³ Současně vyslovil domněnku, že oním Ješkem by mohl být Jan z Rabštejna, otec kancléře Prokopa či humanisty Jana: „Mit diesem Angehörigen der Familie der Jung-Rabensteiner, dem Vater Prokops und der beiden Johann v. Rabenstein glaube ich den Saazer Jesco Rabstein identifizieren zu dürfen.“¹⁴

K Beerovu výkladu se ve své studii *Tři Janové z Rabštejna* z roku 1939 přihlásil Rudolf Urbánek s tím, že „jako měšťtí patriciové držbou venkovských statků vstupovali mezi nižší šlechtu a trvalejším pobytem na venkovských sídlech se odcizovali svému městskému prostředí, jak vidíme v leckterých případech pražských u Tomka, tak opět možno s druhé strany, vladycké, třebaž o tom není tolik dokladů, si mysliti podobný přechod do stavu městského [...], především držbou domů městských nebo držbou rychtářství s trvalým pobytem ve městě. [...] A není vyloučeno, že se zeman, jenž jako majetník domu městského trpěl s městem, mohl vyskytnouti i mezi konšely nebo obecními staršími.“¹⁵ Právě z Urbánkovy studie pak vychází výklad Bohumila Ryby, v jehož podání se ovšem původní Beerova domněnka proměnila ve fakt — a ten už si poté žil vlastním životem.

Je tedy zcela legitimní položit si otázku, zda je toto ztotožnění vůbec správné. Karl Beer je předestřel pouze jako hypotézu a formulace použitá v jeho dalším článku dokládá, že o příslušnosti žateckého Ješka Rabštejna ke šlechtě sám pochyboval: „Der zu Beginn des 15. Jahrhunderts wiederholt unter den Saazer Geschworenen aufgeführte Johannes (Jesco) Rabstein war, wenn überhaupt ein Adeliger [ozn. DK], kein Pflug.“¹⁶ Jak už bylo řečeno, nečetné případy, kdy se příslušníci šlechty ocitli mezi konšely nebo v královských či věnných městech zastávali úřad rychtáře, doloženy máme. Například na Starém Městě pražském byli za husitské revoluce členy městské rady Svojsé

13 Karl BEER, *Neue Forschungen über den Schöpfer des Dialogs „Der Ackermann aus Böhmen“*, Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 3, 1930–1933 [vyd. 1934], s. 1–56. Beer svoji studii dokončil už v roce 1930, a proto k ní mohlo být přihlédnuto při přípravě separátně vydaného rejstříku k Burdachovu dílu, kde byly autorovy genealogické omyly uvedeny na pravou míru — viz *Gesamregister zu Bernt-Burdach Ackermann-Ausgabe und zu Burdach Der Dichter des Ackermann aus Böhmen und seine Zeit* (Vom Mittelalter zur Reformation. Forschungen zur Geschichte der deutschen Bildung III/3), Berlin 1932, s. 50.

14 K. BEER, *Neue Forschungen*, s. 31–32.

15 Rudolf URBÁNEK, *Tři Janové z Rabštejna*, Sborník filologický 11, 1936–1939, s. 199–238, zde s. 201.

16 Karl BEER, *Einige Bemerkungen zur neueren Ackermannforschung*, Zeitschrift für deutsche Philologie 56, 1931, s. 183–185, zde s. 183.

ze Zahradky a Zikmund Manda z Kotenčic,¹⁷ v Hradci Králové byl zase v roce 1412 rychtářem Rafael, příslušník nižší šlechty a purkrabí královny Žofie na hradě Potštejně.¹⁸ Další případy jsou doloženy v Lounech¹⁹ a jeden lze uvést i přímo ze Žatce — v letech 1413 a 1414 figuruje mezi konšely Václav z Lobkovic (*Wenceslaus de Lobcowicz*).²⁰ Na druhou stranu je třeba připomenout, že Jan bylo na počátku 15. století nejméně častější mužské křestní jméno — kupříkladu v předhusitské Praze je podle Václava Vladivoje Tomka nesl každý osmý člověk.²¹ A i konkrétně Janů či Ješků z Rabštejna žila v dané době celá řada. Naši pozornosti by neměl uniknout zejména Jan, otec Martina z Rabštejna, který byl podle knihy svěcenců pražské diecéze vysvěcen v roce 1395 na akolytu a roku 1410 na jáhna, přičemž v obou případech ordinanda nacházíme v rubrice *De titulo Zacensi*.²² Je to jasný důkaz toho, že se tehdy na Žatecku pohyboval muž jménem Jan z Rabštejna, jenž nebyl příslušníkem rodu mladších Rabštejnů.

Ješek Rabštejn, který v Žatci kromě rozlehlého domu vlastnil také vinici, učinil v roce 1407 zbožné nadání „ad missam perpetuam per Heynlinum Udliceri, quondam concivem nostrum, fundatam seu stabilitam“. Za sebe i za své dědice se zavázal odvádět na tyto účely roční plat 70 grošů pražských, polovinu na den svatého Havla a polovinu na svátek svatého Jiří.²³ Za pozornost přitom stojí, že v žatecké městské knize je tento záznam nadepsán slovy „Jesso Mulstein LXX grossos census assignat ad missam Udliceri“. Mohlo by se jednat o písářskou chybu, jak hranatými závorkami a v nich slovem *Rabsteyn* s otazníkem naznačil editor Ludwig Schlesinger.²⁴ V pozdním středověku ovšem nebylo nikterak výjimečné, že se příjmení či přízvisko výrazné osobnosti přeneslo na člověka, jenž sice nebyl jejím pokrevním příbuzným, ale žil s ní v jednom domě nebo získal její majetek. Jen v husitské Praze jsou takových případů známy desítky. Jako příklad lze uvést Petra z Klatov, který v roce 1414 koupil staroměstský dům čp. 475 v dnešní Melantrichově ulici a jemuž se pak podle dřívějšího majitele objektu běžně říkalo Prunhauser.²⁵ Záznam v žatecké městské

17 Viz příslušné položky v soupisech staroměstských úředníků, které sestavil Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy V*, Praha 1881, s. 54–76, zde s. 70 a 73. Na oba uvedené případy upozornil Petr ČORNEJ, *Kam sahá paměť („Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejského)*, Táborský archiv 16, 2014, s. 7–28, zde s. 22, jehož studie byla recentně přetištěna in: Týž, *Husitství a husité*, Praha 2019, s. 320–349, zde s. 341.

18 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého II. Hradecko*, Praha 1883, s. 14.

19 Srov. přehled lounských konšelů, přísežných a obecních starších v 15. století, jež přinesl František ŠTĚDRÝ, *Dějiny města Loun*, Louny 1930, s. 64–66.

20 L. SCHLESINGER (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz*, s. 164–166, č. 363 a 364 (1413); s. 167–168, č. 371 (1414).

21 Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, Praha 1871, s. 496.

22 Antonín PODLAHA (ed.), *Liber ordinationum cleri 1395–1416* (Editiones archivii et bibliothecae s. f. metropolitani capituli Pragensis 9), Praha 1922, s. 4 a 165.

23 L. SCHLESINGER (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz*, s. 135–136, č. 302.

24 Tamtéž, s. 136.

25 Václav Vladivoj TOMEK, *Základy starého místopisu Pražského I. Staré město Pražské*, Praha 1865, s. 30. Na tento konkrétní případ i na celý problém obecně upozornil Petr ČORNEJ, *Záhadný Jan Zvíkovec*, in: Barbora Hanzová (ed.), *Pokušení Jaroslava Kolára. Sborník k osmdesátinám*, Praha 2009, s. 101–114, zde s. 110.

knize prozrazuje, že majetková spojitost byla i mezi Ješkem Rabštejnem a Mikulášem Mulsteinem, které navíc poutaly příbuzenské (byť ne pokrevní) vazby: „Fassus est denique Jessco pretactus, se pro prescriptis censibus et losungis ex bonis Nicolai Mulstein, soceri sui, paratam pecuniam percepisse.“²⁶ Je proto možné, že Ješek začal být označován příjmením svého tchána a že písař, který do městské knihy opisoval zmiňovanou listinu, tuto skutečnost v připojeném nadpisu vědomě reflektoval. Odpovídá tomu i záznam z roku 1419, v němž jako jeden z členů městské rady figuruje právě *Jessco Mulstein*.²⁷

Jediný důvod údajného přestěhování šlechtice Jana z Rabštejna do Žatce, který Karl Beer uvádí, nezní příliš přesvědčivě. Bylo jím prý „die geringe Wohnlichkeit der kleinen Burg“, tedy nepohodlné, stísněné bydlení na malém hrádku.²⁸ Také je zvláštní, že podle výše nastíněného výkladu měl Jan mít za manželku žateckou měšťanku už v roce 1395, ale přítomnost Ješka Rabštejna v Žatci lze v pramenech vysledovat až od roku 1402. Neméně důležité je, že v období, kdy Ješek působil v Žatci, je Jan z Rabštejna opakovaně doložen v okolí svého původního bydliště a nezřídka se objevuje ve společnosti jiných nižších šlechticů. Víme například, že 30. září 1404 daroval roční plat ve výši jedné kopy grošů pražských kostelu v Tisu u Žlutic.²⁹ 13. listopadu 1411 přivěsil spolu s bratrem Petrem a dalšími osobami svou pečeť jako svědek k listině, jíž Petr Kovář starší ze Strhař (dnes Struhaře, část města Spálené Poříčí) a jeho syn Jindřich prodali dvě kopy a jedenáct grošů platu ve vsi Mostec, ležící také nedaleko Žlutic.³⁰ V letech 1413–1415 pak vedl spor s Hospřidem, plebánem v Močidlci, týkající se dvora v Nučicích nad řekou Střelou.³¹ Pokud by se šlechtic Jan skutečně přestěhoval do Žatce, bydlel ve zmiňovaném velkém domě na rohu náměstí, identifikoval se s městským prostředím a uplatňoval se v městské správě, nebyly by takové aktivity příliš obvyklé. Kupříkladu u výše zmiňovaného Václava z Lobkovic podobné doklady k dispozici nemáme.³² Opačného názoru byl ovšem Karl Beer, který argumentoval

26 L. SCHLESINGER (ed.), *Urkundenbuch der Stadt Saaz*, s. 136.

27 Tamtéž, s. 175, č. 393.

28 K. BEER, *Neue Forschungen*, s. 31–32. Malým hrádkem je míněn Sychrov. Ten sice v pramenech vystupuje jako rodové sídlo mladších Rabštejnů, jeho existence je však spolehlivě doložena až od roku 1439 a nejistá je i lokalizace objektu. K tomu detailně D. KOZLER, *Prokop, Jan a ti druzí*, s. 31–36.

29 Klement BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber V (1398–1407)*, Praha 1889, s. 607, č. 817.

30 Archiv Pražského hradu, f. Archiv Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze, sign. 716-XXV/17, přístupné z <http://monasterium.net/mom/CZ-APH/AMK/716-XXV%7C17/charter> [náhled 12. 2. 2020].

31 Antonín PROFOUS, *Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny III*, Praha 1951, s. 237 (excerpováno z třinácté knihy erekční pražské arcidiecéze).

32 Heuristicky tu vycházím z kartoték Augusta Sedláčka, které jsou k dispozici v podobě online databáze přístupné z <http://www.augustsedlacek.cz/apps> [náhled 12. 2. 2020]. V nich jsou excerpovány všechny právě uvedené prameny k Janovi z Rabštejna i některé další relevantní dokumenty, v případě Václava z Lobkovic jsem takový doklad pro příslušné období nenašel v databázi ani jeden.

tím, že předmětné lokality neleží příliš daleko od Žatce, a v citovaných pramenech viděl spíše oporu pro svou hypotézu.³³

Nelze také opomenout, že v případě totožnosti obou výše uvedených osob by do žateckého období Janova života spadalo narození minimálně dvou jeho synů — staršího Jana (* kolem 1405) a Prokopa (* kolem 1410). Z obou se později staly významné osobnosti politického života, a mohli bychom tak očekávat, že otázka jejich původu bude v soudobých pramenech reflektována (například ze strany urozených oponentů rabštejských bratrů), s žádnými takovými narážkami se však nesetkáváme. Upozornit je třeba rovněž na skutečnost, že ač byli nositelé křestního jména Jan v pozdním středověku běžně označováni i jako Ješkové,³⁴ v případě našeho Jana z rodu mladších Rabštejnů to doloženo není. Ve všech dochovaných pramenech je nazýván Janem,³⁵ a jako Ješek by tedy byl označován pouze v Žatci.

V neprospěch Beerovy hypotézy svědčí ještě několik dalších okolností. V roce 1405 plnil Jan z Rabštejna roli púhončího u dvorského soudu ve sporu týkajícím se jeho bratra Petra³⁶ a o rok později byl k dvorskému soudu spolu s Otíkem a Litoldem z Hrádku sám pohnán.³⁷ I když žaloba nakonec podána nebyla, a spor tedy nepokračoval, je to pro nás závažná skutečnost, protože měšťané královských měst, mezi něž tehdy žatecký Ješek Rabštejn patřil, před dvorský soud pohnání být nemohli. Ješek se naopak z titulu konšela podílel na výkonu městského soudnictví v Žatci. V listině vydané 6. listopadu 1413 potom Jan spolu s jinými příslušníky nižší šlechty figuruje jako *rukojmě* (tj. ručitel) za Petra z Někmiře a je titulován *slovutný panoše*.³⁸ Ješek Rabštejn byl přitom v té době členem žatecké městské rady a přinejmenším jedenáct let už žil v Žatci.

Na základě právě snesených argumentů můžeme vyslovit závěr, že ztotožnění šlechtice Jana z rodu mladších Rabštejnů s žateckým konšelem Ješkem Rabštejnem, jakož i z něj vyplývající identifikace Janovy manželky Kateřiny jako jménem neznámé dcery žateckého měšťana Mikuláše Mulsteina s velkou pravděpodobností nejsou správné. Mnoho okolností nasvědčuje tomu, že se jedná o různé osoby.

Předkládaný příspěvek by nebyl úplný, kdybych se v něm nedotkl také problematiky dalšího (nebo možná dalších) manželství Jana z Rabštejna, kolem něhož (nichž) panuje ještě více nejasností. V literatuře se lze dočíst, že s první manželkou Kateřinou měl Jan dvě děti — Jana († 1457) a Prokopa, zatímco ostatní jeho synové v čele s humanistou Janem pocházeli z otcova druhého, tentokrát nejspíše šlechtického manželství.³⁹

33 K. BEER, *Neue Forschungen*, s. 23–24, 31.

34 V. V. TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, s. 497.

35 Srov. četné doklady u R. URBÁNKA, *Tři Janové z Rabštejna*, passim.

36 Gustav FRIEDRICH (ed.), *Desky dvorské Království českého VII. První kniha púhonná z let 1383–1407*, Praha 1929, s. 145–146, č. 379. K Petrovu sporu blíže D. KOZLER, *Prokop, Jan a ti druzí*, s. 39–40.

37 G. FRIEDRICH (ed.), *Desky dvorské Království českého VII*, s. 129, č. 344.

38 František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské [dále jen AČ] VI*, Praha 1872, s. 466–467, č. 18.

39 Srov. kupř. B. RYBA (ed.), *Jana z Rabštejna Dialogus*, s. 5; F. ŠMAHEL, *Humanismus v době poděbradské*, s. 77; Jaroslav KOLÁR, heslo *Jan z Rabštejna*, in: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce III/2*, Praha 2000, s. 1183–1184.

Ve skutečnosti ale vůbec nevíme, kolik manželek vlastně Jan měl a z kterého manželství se narodil který potomek. Jisté je jen to, že v průběhu života musel mít více než jednu ženu. Kateřina, jež se jako Rabštejnova choť připomíná roku 1395, mu totiž sotva mohla ještě v roce 1437, kdy se narodil budoucí autor *Dialogu*, porodit dalšího syna.

Hypotézu o pravděpodobném šlechtickém původu matky humanisty Jana, pokládané za druhou manželku jeho stejnojmenného otce, zformuloval Rudolf Urbánek na základě fotografie pořízené v klášterní knihovně ve Schläglu na počátku třicátých let 20. století zásluhou Bedřicha Mendla [obr. 6].⁴⁰ Snímek zachycuje utrženou desku jednoho z humanistových drkolenských rukopisů, na níž jsou nakresleny tři erby. Horní znak patří zcela jistě majiteli manuskriptu, zatímco zbylé dva erby se dosud nepodařilo spolehlivě určit. Znak vyobrazený ve spodní části desky má ve své dolní polovině původní erb mladších Rabštejnů, v horní pak kříž s delším podélným břevnem. Ten by mohl ukazovat na příslušnost držitele erbu k nějakému duchovnímu rytířskému řádu, ale protože o autorovi *Dialogu* není nic takového známo, soudí Urbánek, že se snad jedná o variantu znaku proboštví vyšehradského,⁴¹ které Jan držel už od roku 1452. Prostřední, kolmo routovaný štít⁴² je podle něj „snad znak jeho [tj. humanisty Jana] matky, ovšem nikoli měštky, nýbrž šlechtičny“.⁴³

Správnosti Urbánkovy domněnky o urozeném původu humanistovy matky výrazně nasvědčuje text papežské listiny z 24. listopadu 1458, podle něž byl Jan „de baronum genere ex utroque parente procreatus“.⁴⁴ Literátův původ je zde sice poněkud „příkrášlen“, protože jeho otec byl, jak už víme, *slovutný panoše* a k povýšení rodu do panského stavu došlo právě až v generaci jeho synů, ale i tak jde o silný argument ve prospěch výkladu, že spisovatelova matka pocházela přinejmenším z řad nižší šlechty.

Konkrétní údaje k této problematice přinesl již kronikář a genealog Valentin König († 1736), působící jako celní inspektor v saském městě Kohren a dnes známý především coby autor monumentální, leč nedokončené a mnoha omyly zatížené *Genealogische Adels-Historie*. Do třetího svazku své práce zařadil rozsáhlé pojednání s názvem *Genealogisch-Historische Beschreibung nebst denen Stamm- und Ahnen-Tafeln derer Pfluege*, v jehož rámci se — nevěda, že jde o příslušníky jiného šlechtického rodu — zabýval i představiteli mladších Rabštejnů žijícími na konci 14. století

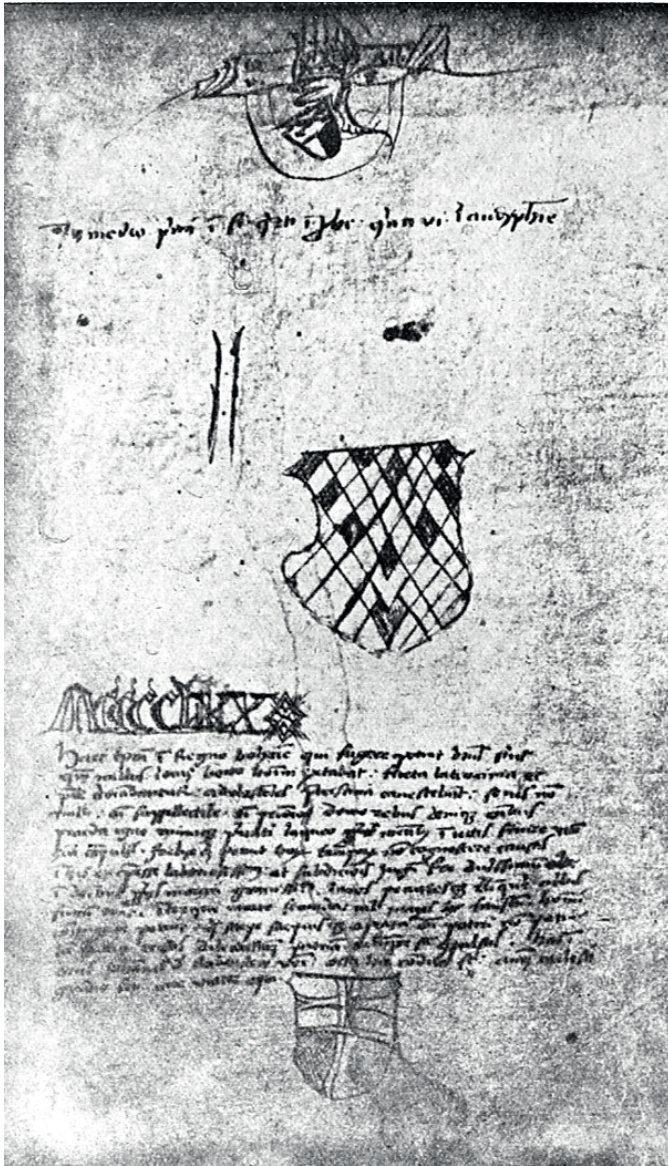
40 Historický ústav AV ČR, Fotobíрка, Varia A 4 — Drkolná, inv. č. 2510, proven. č. 11 (2 exempláře); inv. č. 4876, proven. č. 14 (1 exemplář). Fotografii otiskl Bedřich MENDL, *Knihovna Jana z Rabštejna*, *Rozhledy po literatuře a umění* 1, 1932, s. 89–90, zde s. 90, a po něm i R. URBÁNEK, *Tři Janové z Rabštejna*, s. 228.

41 R. URBÁNEK, *Tři Janové z Rabštejna*, s. 236, pozn. 192.

42 Srov. Martin KOLÁŘ — August SEDLÁČEK, *Českomoravská heraldika I. Část všeobecná*, Praha 1902, s. 158.

43 R. URBÁNEK, *Tři Janové z Rabštejna*, s. 236, pozn. 192.

44 Opis dokumentu je uložen v Národním archivu, Sbíрка přepisů z italských a vatikánských archivů (1401–1814), inv. č. 299, kart. 52b, složka Registra Vaticana, č. 28. (Pod inventárním číslem 299 se ve skutečnosti skrývají dva kartony: 52a a 52b, proto v citaci uvádím inv. č. 299 na prvním místě a až následně konkretizuju karton.) Srov. též regest v databázi *Repertorium Germanicum Online VIII*, č. 3443, přístupný z <http://rg-online.dhi-roma.it/RG/8/3443> [náhled 12. 2. 2020].

OBR. 6. Utržená deska jednoho z drkolenských rukopisů Jana z Rabštejna s charakteristikou situace z roku 1470 a s vyobrazením tří erbů (fotografie).

a v 15. věku.⁴⁵ Königův text obsahuje velmi podrobné a odjinud neznámé genealogické informace o mladších Rabštejnech, pozoruhodné jsou vedle výkladu o příbuzenských vztazích mezi jednotlivými mužskými členy rodu právě údaje o jejich manželkách

⁴⁵ Valentin KÖNIG, *Genealogisch-Historische Beschreibung nebst denen Stamm- und Ahnen-Tafeln derer Pfluege*, in: týž, *Genealogische Adels-Historie III*, Leipzig 1736, s. 801-884, zde s. 808-809.

a o ženských příslušnicích rodu. Některé z těchto informací dosud nebyly kriticky prověřeny, mnohé jiné se však po konfrontaci s prameny ukázaly mylné. Přesto se v některé literatuře, mechanicky přebírající poznatky ze starších zdrojů, objevují dodnes.

Kateřinu, která se spolu s naším Janem připomíná v roce 1395, ztotožnil Valentin König s Catharinou von Wirsberg.⁴⁶ Snadno ale lze doložit, že je to jen jeden z řady jeho genealogických omylů. V držení německého rodu Wirsbergů byl totiž hrad Rabenstein ležící v Bavorsku.⁴⁷ König navíc manžela Kateřiny a otce rabštejnských bratří Prokopa a humanisty Jana pokládal za dvě odlišné osoby. Jako Prokopovu a Janovu matku přitom označil Julianu, dceru Tobiase von Waldau (též Waldow).⁴⁸ Z Königovy *Genealogische Adels-Historie* se pak tato informace rozšířila do další literatury. Byla pojata do Riegrova *Slovníku naučného*⁴⁹ a především ji převzala řada německy píšících autorů včetně současných historiků.⁵⁰ Königův údaj však postrádá jakoukoli oporu v pramenech, a nejspíše tedy jde pouze o další z jeho četných omylů.⁵¹ Reálněji vyhlíží možnost, že manželkou humanistova otce byla Ofka (Žofie), sestra Zikmunda z Kněžic, jež se v souvislosti se starším Janem objevuje v záznamu z 15. května 1431.⁵² Je to ovšem zatím jen nepotvrzená domněnka.

Shrňme tedy: Ačkoli byla šlechtická domovní držba ve městech v pozdně středověkých Čechách běžným jevem a jsou doloženi i šlechtici zastávající úřad konšela, nebo dokonce purkmistra, ztotožnění Jana z Rabštejna, otce známého stejnojmenného humanisty, s žateckým konšelem Ješkem Rabštejnem se po konfrontaci s prameny jeví jako velmi nepravděpodobné. Janovu manželku Kateřinu proto nelze označovat za dceru žateckého měšťana Mikuláše Mulsteina, který byl Ješkovým tchánem. Humanista Jan pak v roce 1437 vzešel z jiného otcova manželství a jeho matkou byla nejspíše šlechtična, jejíž jméno zatím s jistotou neznáme.

46 Tamtéž, s. 808.

47 Pro základní orientaci může posloužit heslo *Wirsberg (Adelsgeschlecht)*, in: Wikipedia. Die freie Enzyklopädie, přístupné z [https://de.wikipedia.org/wiki/Wirsberg_\(Adelsgeschlecht\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Wirsberg_(Adelsgeschlecht)) [náhled 12. 2. 2020].

48 V. KÖNIG, *Genealogisch-Historische Beschreibung*, s. 808.

49 Antonín RYBIČKA, heslo *Pflug (Pluh) z Rabsteina*, in: *Slovník naučný* VI, Praha 1867, s. 328–329, zde s. 328.

50 Např. Alfred A. STRNAD, *Die Rezeption von Humanismus und Renaissance in Wien*, in: Winfried Eberhard — Alfred A. Strnad (edd.), *Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation (Forschungen und Quellen zur Kirchen- und Kulturgeschichte Ostdeutschlands 28)*, Köln — Weimar — Wien 1996, s. 71–135, zde s. 84, pozn. 48, či Karen LAMBRECHT, heslo *Rab(en)stein*, in: *Neue Deutsche Biographie* XXI, Berlin 2003, s. 74–76, zde s. 75.

51 Srov. heslo *Waldow (Adelsgeschlecht)*, in: Wikipedia. Die freie Enzyklopädie, přístupné z [https://de.wikipedia.org/wiki/Waldow_\(Adelsgeschlecht\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Waldow_(Adelsgeschlecht)) [náhled 12. 2. 2020].

52 Josef KALOUSEK (ed.), *AČ XXVI*, Praha 1909, s. 411: „Quemadmodum strenuus Sigismundus de Kniezicz dimidium quintam s[exagenam] gr[ossum] Office, sorori sue carnali, resignavit, que circa Johannem Rabsstein pro bonis fuerunt reposita; exinde Protiwa, frater dicti Sigismundi, plenum assensum tribuit, ut prefata Zophia pecuniam possit exigere pro sua utilitate.“

SEZNAM ILUSTRACÍ:

- Obr. 1.** Erb starších Rabštejnů (kresba A. Sedláčka). Převzato z: August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty II. Atlas erbů. Čechy (1. část)*, ed. Vladimír Růžek, Praha 2001, s. 373 (fol. 163r).
- Obr. 2.** Původní erb Pluhů z Rabštejna (kresba A. Sedláčka). Převzato z: August SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty III. Atlas erbů. Čechy (2. část)*, ed. Vladimír Růžek, Praha 2002, s. 19 (fol. 205r).
- Obr. 3.** Původní erb mladších Rabštejnů (kresba A. Sedláčka). Převzato z: A. SEDLÁČEK, *Atlasy erbů a pečeti III*, s. 41 (fol. 216r).
- Obr. 4.** Erb mladších Rabštejnů po polepšení Fridrichem III. v roce 1452 (malba v Rytířském sálu na hradě v Písku). Foto Václava Komarová (výřez), Prácheňské muzeum v Písku.
- Obr. 5.** Genealogické schéma rodu mladších Rabštejnů.
- Obr. 6.** Utržená deska jednoho z drkolenských rukopisů Jana z Rabštejna s charakteristikou situace z roku 1470 a s vyobrazením tří erbů (fotografie). Převzato z: Bedřich MENDL, *Knihovna Jana z Rabštejna*, *Rozhledy po literatuře a umění* 1, 1932, s. 89–90, zde s. 90.

RÉSUMÉ:

In Bohemia in the late Middle Ages, it would have been difficult to find a city or town in which nobles would not be bought. Owning a house in a town within reach of the core of a nobleman's property holdings was common in the late Middle Ages and even ranked among the expressions of aristocratic representation. Less frequent were cases in which a nobleman identified with his fellow citizens (*conciues*) and became a member of the town council or even mayor. Noble-burgher marriages (*connubia*) can be described as being uncommon. The literature connects these phenomena with, among others, Jan of Rabštejn († approx. 1450), the father of the well-known humanist of the same name (1437–1473), author of the celebrated *Dialogue*, the significant chancellor and diplomat Prokop of Rabštejn († probably 1470) and three other brothers. Jan is often identified with Ješek Rabštejn, who owned a large house in Žatec and was a member of the local town council many times between 1402 and 1414. What follows from this is the identification of Jan's wife Kateřina as the daughter of the Žatec burgher Mikuláš Mulstein, who, according to one source, was Ješek's father-in-law. Detailed research has revealed that this interpretation was formulated by the Austrian historian Karl Beer only as a hypothesis, which was later adopted by other authors and began to be presented as a fact without ever being confirmed. Confrontation with the sources then showed that this identification is highly improbable. Therefore, it is very likely that the nobleman Jan of Rabštejn and the Žatec burgher Ješek Rabštejn were two different people, and Jan's wife Kateřina thus cannot be referred to as the daughter of the Žatec burgher Mikuláš Mulstein. The humanist Jan later emerged from another marriage of his father in 1437 and his mother was most probably a noblewoman whose name we still do not know with any certainty. Hypothetically, it could be Ofka (Žofie), the sister of Zikmund of Kněžice.

Mgr. David Kozler je doktorandem Ústavu českých dějin FF UK a pracuje v Centru mediévistických studií AV ČR a UK. Specializuje se na české dějiny pozdního středověku. Mezi hlavní oblasti jeho badatelského zájmu patří česká šlechta (zvláště mladší Rabštejnové) v 15. století, Staré letopisy české, husovská problematika a počátky zaalpského humanismu (kozler@flu.cas.cz).